

14. Natuur en macht

P.J. Schroevers

De natuur is niet rechtvaardig. Als de leeuwerik met de havik in aanraking komt, dan blijft hem niets over dan te vluchten of opgegeten te worden. Dat is beschikt. Er zal nooit een leeuwerik uit het ei komen die het waagt een havik op te eten. Bomen bepalen de aard van het bos. Mossen krijgen daaronder een bescheiden plaatsje toebedeeld. Het zaad van de boom zal nieuwe bomen geven; uit de sporen groeit nieuw mos. Nooit zal uit zo'n spore een boom komen. Hij is, zoals dat heet, voor een dubbeltje geboren, hij zal nooit een kwartje worden.

Maar deze vastliggende beschikking was er wel de oorzaak van dat de natuur kon worden wat zij is. Want alles vindt zijn plaats in een alle machtig ingewikkeld netwerk van relaties, afhankelijkheden tussen planten en dieren, planten en mensen, mensen en dieren. Een netwerk waar we nog bijna niets van afweten maar dat wel ons leven mogelijk maakt. Een netwerk dat beheerst wordt door kwalitatieve en kwantitatieve eigenschappen: macht, kapitaal, verscheidenheid, oorlog en vrede, concurrentie en samenwerking. Het bestaat ondanks zichzelf. Het is evenwichtig, maar niet rechtvaardig.

Als wij een leeuwerik zien die door een havik wordt aangevallen, dan zijn wij geneigd het voor de zwakke op te nemen, ook al weten we dat een havik zonder voedsel sterft. Het is niet de natuur die het probleem van de rechtvaardigheid stelt, maar de mens. En als het ons dan te bar wordt dan zoeken wij een stok om daarmee de havik weg te jagen.

We beschikken over twee eigenschappen die ons doen afwijken van het natuurlijke gebeuren om ons heen: we hebben een mening over goed en kwaad, en we hebben macht om zelf in de bestaande orde in te grijpen. Beide eigenschappen hebben hun stempel op de menselijke samenleving gedrukt. Ook onze maatschappij is een ecosysteem, een stukje natuur. Ook hier zien we macht en kapitaal tegenover machteloosheid en armoede; ook hier oorlog en vrede, concurrentie en samenwerking. Ook onder mensen vind je haviken en leeuweriken, machtigen en machtelozen.

Maar zij zijn in hun zaad niet voorbestemd. Vrouwen zijn niet beperkter dan mannen, zwarten niet slechter dan blanken, arbeiderskinderen niet dommer dan dokterszoontjes; al is er altijd wel iemand die het tegendeel wil beweren. Maar zelfs dan vinden we nog dat dit ontplooiing niet in de weg mag staan. We hebben het recht niet dat te eisen. We hebben een gevoel voor rechtvaardigheid en dat betekent dat we ervoor vechten. Het betekent overigens ook dat we in dat gevecht door onze medemens gedwarsboomd worden, want de leeuwerik wil wel graag een havik zijn, de havik geen leeuwerik. En de havik heeft nu eenmaal meer te vertellen.

Wie de geschiedenis van West-Europa bekijkt met de ogen van de eco-
loog, ziet deze strijd heel duidelijk. De sociale samenleving van de Mid-
deleeuwen was de meest ecologische van alle menselijke samenlevingen.
Maar stapje voor stapje zien we dat veranderen. Een Tachtigjarige en een
Dertigjarige oorlog, een Franse en een Russische revolutie zijn stappen
op weg naar een nieuwe gedachte. En dat is bevrijding van de mens uit
de ketenen die de natuur hem meegegeven heeft, leven in evenwicht
met de omgeving in een maatschappij die rechtvaardigheid als hoofd-
doel heeft.

Blijkt het een utopistische gedachte te zijn? Nu, meer dan vijfhonderd
jaar na de eerste aanzet is er nog steeds oorlog, nog steeds ongelijkheid.
Er is in het verleden wel wat bereikt. Veel machtsverschillen zijn opge-
ruimd. Maar concurrentie bepaalt nog altijd de orde van onze samenle-
ving, ondanks bijna een eeuw socialisme. En dat kon allemaal niet an-
ders dan ten koste van het milieu.

De eisen van de strijders voor een humanere wereld ontvaardden in deel-
eisen: een achturige werkdag, vrouwenkiesrecht, een eigen auto en tv;
dit alles in plaats van gelijkheid voor de mensen en arbeid naar behoefte.
Op alle deeleisen kon een antwoord gegeven worden dat tegelijk het
einddoel verder weg bracht. Dankzij technologie en wetenschap, dank-
zij het vermogen om in te grijpen in de orde der dingen. En zo ontstond
groei die tot een stoomwals is geworden waar we allen onder verpletterd
dreigen te worden. Havik en leeuwerik zijn samen bezig de boom te verni-
elen waarop ze beide moeten leven.

De exponentiële groei bedreigt het voortbestaan van onze wereld – en
de aarde. Groei heeft de verdiensten opgedreven en een schijn van voor-
uitgang gebracht, waarvan ook de armsten op bescheiden wijze konden
profiteren. Maar dit alles kan zo zijn omdat het, even zwaar wegende,
verlies niet meegeteld wordt. De groei heeft ons voor de gek gehouden.
We dachten een menswaardiger bestaan te vinden dankzij de auto die
ons zo gemakkelijk naar het bos kon vervoeren. Maar autowegen heb-
ben het bos doen verdwijnen. De grammofoonplaat moet de geluiden
vervangen die de natuur ons voorhoudt.

We groeien door om het verlies te compenseren dat diezelfde groei ons
heeft aangedaan. En we noemen dat welvaart.

De macht om van de natuur te kunnen profiteren, betekent groei. De
onmacht om de gelijkwaardigheid van de mensen te kunnen erkennen,
betekent concurrentie. Het gevaar van de ontwikkelingsfase waarin we
nu zitten, is de combinatie van die twee. Want concurrentie leidt tot
sterkere groei die weer concurrentie verscherpt, enzovoort; een ontwik-
keling die rampzalig is, zowel voor de natuur als voor de mens.

In een dergelijk systeem kan niemand achterblijven. Iedereen doet mee
en is dus medeverantwoordelijk. Maar deze verantwoordelijkheid moet
op ander plaatsen gezocht worden dan in onze directe omgeving., al is

slordigheid daarbinnen niet juist. Belangrijker is de manier waarop we ons geld verdienen en de wijze waarop we het daarna weer verbruiken. Het is goed als we daarin onze verantwoordelijkheid onderkennen, bijvoorbeeld door geld te geven voor Bangladesh. Maar het is duidelijk dat we er daarmee niet zijn. De eerste voorwaarde is een maatschappij waarin de combinatie van groei en concurrentie wordt doorbroken. Maar de maatschappij is door mensen gemaakt. Het zullen de mensen moeten zijn die haar veranderen.

De combinatie van groei en concurrentie is naar voren gekomen als de oorzaak van de problemen van de wereld. Tenminste één van deze twee zal moeten verdwijnen. De Club van Rome heeft in Rotterdam een tentoonstelling ingericht onder de titel *'Begrens de groei'*. Hier is dus duidelijk voor een model gekozen. Zonder verder de politieke consequenties van zo'n ingreep aan te pakken, dat wil zeggen met behoud van de bestaande orde, is dit theoretisch zeker te verwezenlijken.

Het zal betekenen dat we een meer 'ecologische samenleving' zullen krijgen die daarmee stabiel zal zijn, geen aanslag meer op het milieu zal doen, maar die onrechtvaardig is. Machtstegenstellingen zullen worden vastgelegd, het verschil tussen rijk en arm zal scherper worden. Veel pijnlijke gevoelens van die ongelijkheid die we van het verleden kennen en die we juist te boven zijn gekomen, zullen we in onze leefwijze weer moeten aanvaarden.

Het is de vraag of de gemeenschap deze uiterste consequentie zal accepteren. Ze betekent een stap terug op de historische lijn waarvan zojuist sprake was. Is dan de tweede mogelijkheid realistischer: een aanpak van het concurrentieprincipe dankzij een vernieuwde kapitaalsverdeling? Het is te verwachten dat na het bereiken van een dergelijk resultaat ook de groei zal stabiliseren. Dan zullen alleen de werkelijke behoeften van de mensen uitmaken wat geproduceerd gaat worden.

De historie toont ons hoe moeilijk het is om iets in deze geest te bereiken. Zit de eigenschap om beter, sterker, machtiger te zijn, niet dieper in onze menselijke natuur? Het gevaar is dat zeker, maar we moeten niet vergeten dat de problematiek ons concurrentiewelzijn overstijgt. En de historie leert ons ook andere dingen.

De golvende ontwikkelingslijn die de machtsverhoudingen in de loop van de eeuwen laat zien, heeft een duidelijke richting. Ook in de natuur overwint armoede rijkdom, de onmacht en de macht. Er bestaan zogenaamd primitieve culturen in de Indonesische archipel, in Zuid-Amerika die dat stadium hebben bereikt een wereld zonder agressie, zonder macht die toch de natuur respecteert. Het is een utopie die ergens op de wereld bestaanbaar blijkt en daarmee hoop geeft voor de toekomst. Maar het Westen heeft dit punt nog lang niet bereikt. De socialisten predikten gelijkheid, de Christenen naastenliefde. Ze hebben beide ge-

faald door de zegeningen van de techniek te laten gebruiken voor druppelsgewijze gestelde deeleisen. Daarmee hebben ze beide een systeem in stand helpen houden dat gelijkheid en naastenliefde suggereert, maar in werkelijkheid verwerpt, ongelijkheid – vooral ten aanzien van de derde wereld – versterkt, bewapening opvoert en tegelijk nog onze natuur verwoest en ons voortbestaan bedreigt.

Zo is het probleem van de wereld het probleem van de naastenliefde geworden. Maar het is niet de naastenliefde jegens onze buurman, al is die respectabel en onmisbaar. Het is een kernpunt voor het voortbestaan van de aarde met grote politieke consequenties.

Er moet een keuze gemaakt worden en die hangt van onszelf af. En we moeten het vandaag nog doen want er is geen tijd meer te verliezen.